

Nogle Afgifter i den ældste danske Kirke.

Af cand. theol. **Jørgen Lundbye.**

I en organiseret Kirke vil Spørgsmaalet om dens Tjeneres Underhold altid melde sig med Krav paa Løsning, fordi det er et af dens Livsspørgsmaal. Kristi Ord til Apostlene, da han sendte dem ud paa deres første Missionsrejse: at de ikke skulde have Guld eller Sølv med, fordi en Arbejder er sin Løn værd (Matth. 10.) —, lægger klart nok Underholdspligten over paa Menigheden. Vi ser da ogsaa overalt, hvor en Missionskirke træder over i de organiserede Folkekirkers Række, at der træffes Bestemmelser om, hvorledes Menigheden skal underholde sin Præst og vedligeholde sin Kirke. Disse Kirkeafgifter maa vi tænke os, at Menighederne fra først af har paataget sig som en frivillig Ydelse, der ikke kunde inddrives ved den verdslige Magts Hjælp, men som alligevel kunde danne en nogenlunde sikker Grundstamme i Præstens Lønning. Denne forøgedes derpaa i nogen Grad ved Betaling for de enkelte kirkelige Handlinger.

Kirkeafgifternes oprindelige Ordning i vort Fædreland har hidtil ikke været Genstand for en omfattende Undersøgelse eller samlet Fremstilling. En saadan vil imidlertid frembyde en ikke ringe Interesse for vor Kirkes ældste Historie og Udvikling.

Da nu hverken vore ældste Kirkelove eller Landskabslove omtaler Sognefolkenes Afgifter til Præst og Kirke, maa vi søge til andre historiske Kilder angaaende Oplysning om dette Spørgsmaal.

Fra Adam af Bremen erfarer vi, at Tiende ikke var indført i Danmark paa hans Tid, hvorfor ogsaa hver enkelt kirkelig Handling maatte betales dyrt, som f. Eks. Daab, Konfirmation, Indvielse af Altere og Præster; han slutter med den Bemærkning: »Baade Sygebesøg og Ligbegængelse, alt er tilfals«. (Adam III, 70; IV, 30.)

Efter Adams Mening skulde altsaa Præsternes Indtægter udelukkende have bestaaet i de saakaldte Stolgebyrer. Dette forholder sig utvivlsomt ikke rigtigt. Fra Kirkens ældste Dage spores flere aarlige Afgifter, som maa have udgjort en ikke ubetydelig Del af Præsteskabets Lønning, om de end langt fra kunde erstatte Tienden.

I Henseende til disse Afgifter har den danske Kirke oprindeligt adskilt sig fra den øvrige Fastlandskirke, hvor Tienden dannede Grundstammen i de kirkelige Afgifter. Derimod frembyder den angelsaksiske Kirke og, under Indflydelse fra den, den norske Kirke den samme Særstilling som den danske i Spørgsmaalet om Kirkeafgifternes Ordning.

I Knud den Stores og flere af hans engelske Forgængeres Love omtales som aarlige Afgifter til Kirke og Præst: Plovalmisse, Kvægtiende, Frugttiende, Romapenning, Kirkeskat, Lysskat og Sjøleskat. De vil blive omtalt i det følgende i Forbindelse med de danske Afgifter, forsaavidt disse har deres Forbillede i de angelsaksiske.

A. Plovskat.

En Afgift af dette Navn betaltes til Gejstligheden i Danmark Side om Side med den kongelige Plovskat, fra hvilken den er let at skelne. Om denne Skat paa Plove eller Forspand er tidligere den Formodning fremsat, at den her i Landet først er benyttet af Kirken¹⁾. Medens vi hører om den som en kongelig Afgift allerede 1169, da Rygboerne af Valdemar den Store blev forpligtet til at svare aarlig

¹⁾ Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog pag. 208 og Kofod Ancher: Lovhistorie II, 4. Sidstnævnte Forfatter antyder et Slægtskab mellem den angelsaksiske og den danske Plovskat.

40 Denarer Sølv af hvert Plovspand¹⁾, saa finder vi imidlertid først den kirkelige Plovskat omtalt i Slutningen af det 13de Aarhundrede i Listen over Ribekannikernes Indtægter. Den deri omtalte Plovskat (denarii aratrales) ydedes af de 4 Sysler, Hard-, Varde-, Jælling- og Almindsyssel med »ca. 20 ½ og mere» omkring Pinse eller tidligere²⁾. Prof. Steenstrup har efter denne Opgivelse beregnet den kirkelige Plovskats Størrelse til ca. 2 Denarer af hver Plov og tillige fremhævet som et Bevis for, at disse denarii aratrales er den kirkelige Plovskat, at den Plovskat, Valdemar II gav Biskoppen i Ribe for Afstaaelsen af Møntretten, ikke havde udstrakt sig til Jælling Syssel, samt at Møntretten allerede var tilbagegivet Biskoppen 1280, hvorved hans Ret til Plovpengene ophørte (Studier, 210 Note). Man vil til dette Bevis kunne føje et, som det forekommer mig, ikke ringere i den Kendsgerning, at den ovennævnte Plovskat kun beløb sig til ca. to Denarer af hver Plov, hvorimod den kongelige Plovskat, hvor den udtrykkelig omtales som saadan, altid opgives til et langt større Beløb; i Aarene mellem 1251 og 1325 fra 1 Øre (30 Denarer) til 1 ½ Sølv³⁾. Den her omtalte Plovskat kan altsaa kun have været den kirkelige. Det maa antages, at denarii aratrales ydedes over hele Landet. Den omtales nemlig som en almindelig Afgift paa Reformationstiden i den københavnske Reces af 1536⁴⁾ og i Vormordsens Forslag til Lønning for Gejstligheden i Lunds Stift⁵⁾, under Navn af Plovkorn og Plovbrød. Ogsaa i Fyns Stift maa Skatten have eksisteret; der nævnes saaledes i Aaret 1495 et Sognevidne om Plovbrød, der skulde svares af en Gaard i Haarslev Sogn⁶⁾. Dens Tilstedeværelse

¹⁾ Saxo: Gesta Danorum XIV, 834 (ed. Müller).

²⁾ »de denariis minoribus aratralibus in harthæsysæl, warwithsysæl, ialingsysæl et almundsysæl ca. 20 ½ vel amplius circa festum pentecostes vel prius» (Ribe Oldemoder, p. 71).

³⁾ Steenstrup: Studier, 212.

⁴⁾ Rosenvinge: Gl. danske Love, IV, 165.

⁵⁾ Ny kirkeh. Saml. II, 705.

⁶⁾ Vedel Simonsen: Rugaards Hist. I, 2, 37.

som en gammel Afgift i Jylland godtgøres af en Del Kongebreve; saaledes af Kong Hans's Brev 1490 »til menige Bønder, til Hospitalet udi Mariager liggende, om Plovkorn, Havre og anden Del, de pligtige ere at udgive«¹⁾, af Frederik I's Brev 1526, hvori det befales, at Hospitalet skal optage syge Mennesker, der findes i det Herred, som dertil giver deres Plougkorn²⁾, af kgl. Fundats 1558 for Hospitalet i Randers, i hvilken der blandt Gaver til Hospitalet nævnes »Plovhavre af Hovlbjærg Herred, som hidtil haver været ydet til Aarhus Hospital«³⁾. Kristian III befalede Bønder i Vendelbo Stift og Aarhus Len samt i Rinds Herred og Hindsted Herred at yde »det af tidligere Konger til slige syge bevilgede Plovkorn, en Skæppe af hver Plov« til det almindelige Hospital i Aalborg. Tidligere var det ydet til Kongens og Kronens Hospital og spittelske Hus i St. Jørgens Gaard i Aalborg⁴⁾. Medens der kan være nogen Tvivl om, hvorvidt det sidst anførte Plovkorn kan have været identisk med den oprindelige, kirkelige Plovskat, over hvilken Kongerne i den katolske Tid næppe har haft Dispositionsret, tør vi derimod med nogen Føje se den kirkelige Plovskat i Plovkornet til Hospitalet i Randers samt i den Spetalhavre eller det Plovkorn, der ydedes af 7 Herreder til St. Katarine Gaard i Aarhus; fra 1541 betaltes det i Sorte Brødre Kloster og anvendtes alene »til syge og fattige Folks Nytte, Gavn og Ophold«⁵⁾.

De her anførte Oplysninger om Plovkorn giver dette Karakteren af en fast aarlig Afgift, en pligtmæssig Almisse til syge og fattige. Dette kaster formentlig Lys over den ældste Plovskats Karakter, saaledes at denne ogsaa oprindelig har været en Plovalmisse til Kirkens fattige, dette Ord dog her taget i udvidet Betydning, omfattende tillige

¹⁾ Danske Magasin I, 6, III.

²⁾ Ny kirkeh. Saml. IV, 31.

³⁾ Rørdam: Kirkelove I, 548.

⁴⁾ Rørdam: Kirkelove I, 193.

⁵⁾ Rørdam: Kirkelove I, 184.

Kirketjenerne. Hvad der kunde styrke denne Opfattelse, er Plovskattens ringe Størrelse; den er omtrent den samme i Slutningen af det 13de og midt i det 16de Aarhundrede, henholdsvis 2 Denarer og 1 Skp. Korn. I det 13de Aarhundrede har Prisen paa en Skæppe Byg sikkert været 2 Denarer. I Skaanske Lov opgives nemlig Prisen paa en Skp. Byg til 1 Penning (Denar)¹⁾; i Løbet af det følgende Aarh. kan dennes Værdi være sunket til det halve. Det bliver saaledes sandsynligt, at Plovskatten oprindelig har været ansat til en Skp. Korn af hver Plov. Den betales i Følge Ribe Oldemoder »circa festum pentecostes vel prius«. Der er ingen Grund til at antage, at denne Termin ikke skulde være den oprindelige. Skattens Betalingstermin faldt altsaa mellem Paaske og Pinse.

En Skat af samme Navn omtales, som før nævnt, blandt den angelsaksiske Kirkes Afgifter. Da Ligheden mellem den danske og den angelsaksiske Plovskat ingenlunde indskrænker sig til Navnet alene, skal denne sidste her kortelig skitseres. Dens angelsaksiske Navn er »suhl-ælmesse«²⁾ eller ælmesfeoh³⁾, Plovalmissee el. Almissee⁴⁾; den beregnedes af en Plovs Land, d. v. s. saa megen Jord, som kunde dyrkes med et Plovspand⁴⁾, og betales af hvert saadant Stykke Jord med 1 Denar i Tiden mellem Paaske og Pinse.

En Sammenligning mellem den danske og den angelsaksiske Plovskat giver altsaa det Resultat, at de stemmer overens foruden i Navn tillige i Karakter (af Almissee), i Størrelse (dansk: en Skp. Korn, angelsaksisk: 1 Denar,

¹⁾ Skaanske Lov 14, 3 (ed. Thorsen).

²⁾ Cnut I, 8; Æthelred V, 11; VI, 16. Den latinske Oversættelse af Lovstedet kalder Afgiften »elemosina carucarum; se Schmid: Gesetze der Angelsachsen, 259.

³⁾ Schmid: Gesetze, 372.

⁴⁾ »de qualibet caruca juncta inter Pascam et Pentecosten unum denarium, qui dicitur Plow-Almes«, Schmid: Gesetze, 659. Om »caruca juncta« = Plovspand, se Taranger: Den angelsak. Kirkes Indflydelse på d. norske, 284.

Kornets Pris) og i Betalingstermin (mellem Paaske og Pintse). Endelig maa det fremhæves som et meget væsentlig Lighedsmoment, at saavel den danske som den angelsaksiske Plovskat benytter samme Beregningsmaade, nemlig af hver Plov eller Plovspand. Det forekommer mig nemlig indlysende, at naar Valdemar I krævede Skat af hvert Forspand (el. Plovspand) paa Rygen, saa maa Forspandet have været den oprindelige Beskatningsenhed i Danmark.

At denne slaaende Lighed mellem den danske og den angelsaksiske Plovskat ikke kan være nogen Tilfældighed, derfor borger tilstrækkelig det stærke angelsaksiske Element, der tilførtes den danske Kirke paa Knud d. Stores Tid, da Kirkens Organisation paabegyndtes. Er Skatten end ikke ligefrem vedtaget paa Tinge under Knuds Forsæde, saa er det næppe Tvivl underkastet, at den er bleven indført lidt efter lidt af Knuds engelske Biskopper i Skaane, Sjælland og Fyn og derfra forplantet til Jylland.

B. Kirkeskat. (Marieskud).

I Aaret 1138 fik St. Knudsbrødrene i Odense som en Erstatning for Tabet af Jurisdiktionen over St. Albans Kirke tilstaaet »certos duarum librarum redditus a quibusdam agris, qui solvebantur Basilicæ Albanianæ«, en Afgift, som kort efter opgives til 4 p ¹⁾. Udtrykket »visse to Punds Afgifter af nogle Marker« er vel meget ubestemt, men dog sikkert Udtryk for en Kornafgift til St. Albans Kirke. Om denne Afgift muligvis skulde være beslægtet, eller endog identisk med et, andetsteds omtalt, Marieskud til Vor Frue Kirke²⁾, kan ikke afgøres³⁾. Marieskudet er den ældste Kirkeskat i Danmark, som Kilderne omtaler. Det blev opkrævet over

¹⁾ Script. rerum Danicarum I, 273.

²⁾ Jørgensen: D. nordiske Kirkes Grundlæg., 547.

³⁾ For denne Formodning taler Vedel Simonsens Beretning om, at St. Albans Kirke rimeligvis stod under Vor Frue Kirke som en Annekskirke. (Vedel Simonsen: Odense I, 1, 61.

hele Jylland, paa Fyn, Laaland, Falster og de mindre Øer samt paa Bornholm, fra hvilke Landsdele det i Midten af det 13de Aarhundrede betaltes til St. Knuds Kirke i Odense; dette fremgaar af Pave Innocens IV's Stadfæstelsesbrev af 18de Febr. 1245 paa St. Knuds Brødrenes Privilegier¹⁾, blandt hvilke der nævnes »Afgifter, der gaar til eders Monasteriums Bygning, hvilke kaldes St. Marie Penninge« etc.²⁾.

Absalon skænkede Marieskudet af Sjællands Vestre- og Middelsyssel til St. Bents Kloster i Ringsted; denne Gave blev stadfæstet tilligemed en Del andre Privilegier af Pave Cølestin III 1192. I Pavebrevet kaldes Marieskudet en Kollekt, en Pengeindsamling, hvilket unægtelig er et svagere Udtryk for en bestemt Afgift, end »reditus«, som Skatten ellers kaldes (se nedenfor). Selv om Udtrykket ikke skulde hidrøre fra en Unøjagtighed af den pavelige Skriver, saa maa det dog anses for givet, at det sjællandske Marieskud var en fast Afgift ligesom det jyske og fynske. Udtrykket Kollekt lod sig iøvrigt forklare, hvis vi havde Lov til at antage, at Skatten er indsamlet af Sysselprovsten³⁾. Siden Absalon skænkede Marieskudet bort, maa det have været en aarlig Afgift af en nogenlunde bestemt Størrelse. Der nævnes intet om et Marieskud fra Sjællands Østersyssel; men det er dog sandsynligt, at Afgiften ogsaa er svaret derfra⁴⁾.

¹⁾ »reditus ad fabricam monasterii vestri spectantes, qui dicuntur denarii St. Marie in Feonia, in Jutia, Halso, Erræ, Toslandiæ, Laglandiæ, Laalandiæ, Falstera cum Burgunderholm« (Thorkelin: Diplomatar. I, 149).

²⁾ A. D. Jørgensen mener, at Knudsklosteret har »arvet« Marieskudet »som saa meget andet« fra det ældre Fruekonvent i Odense. (Ny kirkeh. Saml. V, 871).

³⁾ I Cølestin III's Brev hedder det: »illas duas collectas, quas appellamus Knuts scut et alteram scilicet sanctæ Mariæ scut de duabus susle«. (Thorkelin: Diplom. I, 29; jfr. Danske Magas. I, 69).

⁴⁾ Jørgensen mener saaledes, at det Margreteskud, som Absalon skænkede vor Frue Kloster i Roskilde, simpelthen er et andet og senere Navn for Marieskudet af Sjællands Østersyssel. (Ny kirkeh. Saml. V, 872; jfr. Thorkelin: Diplom. I, 219 og 233).

En lille Del af Marieskudet i Jylland betaltes endnu ved Aar 1300 til Domkirken i Ribe, nemlig fra de 3 Herreder Frøs, Kalvslund og Gørding, med ialt 11 Øre Korn¹). Det anvendtes som Lønning til Kirkeværgen. Af Plovta-listen i Liber census Daniae ses, at Middeltallet af Plove i et sjællandsk Herred paa Valdemar Sejrs Tid var ca. 311. Hvis vi anvender det samme Middeltal for et jysk Herreds Antal Plove, kan disse for de 3 nævnte Herreders Vedkommende anslaaes til ca. 400 Plove, idet nemlig Frøs og Kalvslund dengang var et Herred og Gørding kun var en Del af Malt Herred (se Trap: Danmark). Denne Beregningsmaade fører til det Resultat, at der er betalt ca. 1 Penning af hver Plov i Marieskud, hvilket i Kirkens ældste Tider svarede til en Skæppe Korn. Beretningen om de 3 Herreders Marieskud faar forøget Interesse derved, at Ribe Olde-moder, som omtaler Marieskudet blandt Domkirkebygningens (Vor Frue Kirkes) Indtægter, kort i Forvejen har anført Plov-skatten (denarii aratrales) af samtlige Stiftets 4 Sysler som henhørende under Kannikernes Indtægter. Hermed er givet, at Plovskat og Marieskud er to forskellige, hinanden uvedkommende, kirkelige Afgifter. Dette maa fastholdes, selv om det skulde vise sig, at de stemmer overens i Størrelse og Beregningsmaade.

Ribe Domkirke, ecclesia St. beatæ Virginis, brændte 1242²). Da Biskop Esger nogle Aar senere tog fat paa dens Genopførelse (1249), opfordrede han Beboerne i Almind Syssele til at bidrage dertil med den Motivering, »at I ifølge Forgængernes gamle Gudfrygtighed er forpligtede

¹) Marie stuth in tribus hæræth, scilicet frøshæræth, calslundhæræth et gyringhæræth, deputatum est pro labore tutoris ecclesiæ, scilicet X ore annone ad minus preter hoc, quod collectoribus superest, videlicet XVI solidi siliginis et IV solidi auene de calslundhæræth et frøshæræth, item de gyringhæræth VIII solidi siliginis et II solidi auene. Item Marie ost de jalingysysæl. (Ribe Olde-moder, 87).

²) Terpager: Rippe Cimbr. 730.

til at understøtte den nævnte Kirke med en Skæppe Korn af hver Plov og en Ost af hvert Hus¹⁾.

Denne Forpligtelse viser tilbage til en ældre Afgift til Domkirken, som imidlertid ikke længere betales til denne, men nu atter krævedes i det ekstraordinære Tilfælde, da Kirken paany skulde opføres. Der kan næppe rejses Tvivl om, at det er Almind Syssels Marieskud, vi her har med at gøre. 1245 havde Paven stadfæstet Odense St. Knuds Brødres Ret til Marieskudet fra Jylland (se foran); Biskop Esger kunde derfor kun opfordre Syslets Beboerne til frivillig at paatage sig Udredelsen af det til Ribe-Kirken ved denne Lejlighed. Her fremtræder iøvrigt en Lighed mellem Marieskudet og Plovskatten baade i Beregningen efter Plove og i Størrelse. Der er dog intet mærkeligt heri; ogsaa andre kirkelige Afgifter beregnedes efter Plove eller i Korn (se følgende Afsnit). Almind Syssels Afgift viser en slaaende Parallel til Marieskudet fra de 3 nævnte Herreder; begge er Kornafgifter; lige efter Kornafgiften nævnes begge Steder henholdsvis »en Ost af hvert Hus« og »Marieost«; begge regnes til Domkirkens Indtægter²⁾.

Tiden for Marieskudets Betaling omtales intetsteds; men da det var en Kirkeskat, og en saadan senere i Form af Tiende blev ydet til Martinsmesse, maa vi maaske i denne søge Terminen for Marieskudets Betaling.

Som vi har set, var Marieskudet i det 13de Aarhundrede fra hele Landet samlet paa 2 eller 3 Hænder, nemlig paa St. Knudsbrødrenes i Odense og St. Bents Klosters Munkes i Ringsted, samt muligvis Vor Frue Klosters Nonners i Roskilde. Dette er selvfølgelig ikke det oprin-

¹⁾ Terpager: Ripæ Cimbr. 652.

²⁾ I Biskop Ulrik Stygges decreta Arhusiensia (1443) anføres en Afgift, Mariebyrd, hvoraf Halvdelen tilfaldt Præsten, den anden Halvdel deltes mellem de fattige og Kirketjenerne (Thorkelin: Saml. af Danske Kirkelove, 54). Denne Afgift har i Følge sin Karakter af Almissee næppe noget tilfælles med Marieskudet. Jfr. Script. Rer. Dan. VI, 422.

delige Forhold, men en, vistnok temmelig vilkaarlig, Ændring af et ældre, hvad den pavelige Konfirmation af de to Klosters Privilegier noksom bekræfter.

Marieskudet var oprindelig en Kirkeskat, som hvert Syssels Beboere har betalt til den gamle Moderkirke, Sysseלקirken. Thi for det første ser vi af Absalons Gavebrev til Ringstedklosteret, at Marieskudet var en Skat fra Syslet; af Esgers Brev fremgaar, at denne Sysselskat var en Afgift til Syslets gamle Hovedkirke; endelig maa det erindres, at den første Kirke i hver stor By i Almindelighed var indviet til »Vor Frue« som den fornemste af alle Helgener¹⁾, i hvilken Omstændighed vi maa søge Forklaringen til, at denne ældste Kirkeskat fik Navnet Marieskud (denarii St. Marie).

En lignende Afgift maa antages at være ydet til de yngre Sognekirker, efterhaanden som disse fremtraadte som kirkelige Midtpunkter for selvstændige mindre Sogne²⁾. Syslet har været det oprindelige Sogn, som tidlig er blevet delt i mindre Sogne, eftersom Trangen dertil voksede. Det gælder saaledes ogsaa om danske Forhold, hvad Prof. Steenstrup har paavist om norske, nemlig, at Fylket oprindelig kun er et Sogn; og paa den anden Side, at hver Gaardkirke har sit Sogn, saa at de samme Mænd hører til forskellige Sogne, et videre og et snevrere³⁾, — kun at i Danmark Fylke ombyttes med Sysse⁴⁾.

Med Sikkerhed kan ikke opgives den Tid, da Marieskudet unddroges Sysseלקirken for at gaa over i Biskoppens Hænder. At det nemlig var havnet der, inden de to Klostre fik det tillagt, ses klart deraf, at Biskop Absalon disponerede over det. Muligvis er Forandringen sket ved Domkapitlernes

¹⁾ Vedel Simonsen: Odense I, 1, 44.

²⁾ I Nørre Halland betaltes 1539 den Kirken tillagte Tiende med 1 Skp. Korn af hver Mand i Sognet efter gammel Sædvane (Ny kirkeh. Saml. II, 712).

³⁾ Steenstrup: Studier, 24.

⁴⁾ Naar vi finder Udtrykket »parochia« brugt om hele Roskilde Stift, maa dette Udtryk her tages i udvidet Betydning = Diokese. (Regesta Diplomat. hist. Dan. I Nr. 60).

Oprettelse, da Syslets kirkelige Tilsynsmand (Sysselprovsten) blev Medlem af Kapitlet¹⁾.

Vi vender os til den angelsaksiske Kirkeskat, som i flere Henseender danner en Parallel til Marieskudet i Danmark.

Dens angelsaksiske Navn er *cyric-sceat*; den omtales allerede i *Ines's Love* (fra ca. 800), er optaget i *Edgars*, *Æthelreds*, *Knuds* og *Henrik II's Love*; den betaltes til *Martinsmesse* og var en Afgift i Korn. *Knud d. Store* omtaler den i sit bekendte Brev fra Rom, hvori han anbefaler en samvittighedsfuld Opfyldelse af alle Pligter mod Kirken, med følgende Ord: »et in festivitate S. Martini (sc. solvantur) primitiæ seminum ad ecclesiam«. Kirkeskattens Størrelse opgives i *Domesday* til en Hestebyrde Korn (summa annonæ, af 144 Denarers Værdi) af hvert Hid (et Stykke Jord, svarende til det danske Bol), andre Steder i samme til 40 Denarer. I senere Tider blev den ydet ikke blot i Korn eller Penge, men ogsaa undertiden i Fjerkræ. I den normanniske Tid ophørte den at være en almindelig Afgift²⁾. Som noget særlig interessant ved *cyric-sceat*'en maa fremhæves Bestemmelsen om, at den skal betales til den gamle Kirke. Det hedder herom i den *Colbertinske Codex*, *Noten* til *Cnuts Love I*, 10: »Omne ergo ecclesiasticum donum, quod Angli vocant *chercþanc* (*Codex Harleiana* har i Stedet *kirkescot*), detur antiquis ecclesiis, quod sit persolutum in festivitate Scti. Martini«³⁾. Med Udtrykket »antiquis ecclesiis« skal sikkert forstaas de gamle Kirker, der oprindeligt var Mønstre for det større Sogn, hvoraf der senere dannedes flere mindre⁴⁾. For ikke at formindske de ældre Mønstres

¹⁾ Jfr. *Jørgensen: D. nord. Kirkes Grundlæg.*, 527, hvor det omtales, at Præsteskabet ved *Haderslev Kirke*, *Barved Syssels Hovedkirke*, havde Tilsynsret over nævnte Syssels Præster. Dette er et enestaaende Forhold, der ikke kan opstilles som et almindeligt inden Domkapitlernes Oprettelse.

²⁾ *Schmid: Gesetze*, 545.

³⁾ *Cnut I*, 10 jfr. *Edgar II*, 2, *Schmid: Gesetze*, 261.

⁴⁾ *Schmids Fortolkning* af *antiquis ecclesiis* kan jeg ikke slutte mig til. Han forklarer det om »Kirker, i hvis Parochi et Grundstykke

Indtægter altfor meget, da de yngre Datterkirker opstod med Krav paa deres Part af de kirkelige Afgifter, har man krævet, at cyric-sceat vedblivende skulde gaa til Moderkirken. Dette er forstaaeligt, da vi i disse Moderkirker utvivlsomt har de saakaldte Mellemmønstre, hvor et vist Antal Gejstlige, maaske Spirerne til senere Tiders Kapitler, havde deres Sæde og modtog deres Underhold.

Det er navnlig den Kendsgerning, at saavel den angelsaksiske cyric-sceat ligesom det danske Marieskud skulde betales til den gamle Moderkirke, der giver os Ret til at parallelisere disse to Afgifter. Et saadant Lighedspunkt kan ikke bero paa rene Tilfældigheder. Forbilledet for Marieskudet maa derfor temmelig sikkert søges i den angelsaksiske cyric-sceat, og vi støder da utvivlsomt atter her paa en af Virkningerne af Knud d. Stores kirkelige Organisationsvirksomhed i Danmark.

C. Voksskat.

Det har hidtil været antaget, at en saadan Afgift til Lys vel fandtes i Norden; men dens Navn er ikke tidligere bleven paavist¹).

I Sagaerne forekommer Ordet ljøstollr og lysitollr om Sognefolkenes Afgift til Belysning i Kirken, og vaxtollr, en Afgift, som erlægges i Voks²). Denne Lysskat (ljøstollr) blev paabudt i Gissurs Tiendelov 1096, men har rimeligvis allerede dengang været en sædvanemæssig Afgift³).

Lysskattens danske Navn er »Woxscoth«. Den omtales blandt Ribe Domkirkebygningens Indtægter (1317), men kun

laa» (Gesetze, 547), hvorved kun vilde være sagt, at cyric-sceat altid gaar til et Grundstykkets Sognekirke, altsaa den yngre Kirke med det snevrere Sogn. Denne Forklaring strider klart nok mod Udtrykket antiquis ecclesiis, der kræver som Modsætning recentibus el. novis eccles., eller eccles. minoribus. Jfr. Tarangers Fortolkning af eald-mynster (anf. Skr. 254).

¹) A. D. Jørgensen: d. nord. Kirkes Grundl., 540.

²) Johnsson: Oldnord. Ordbog.

³) Taranger: anf. Skrift, 289.

som en Kollekt, der indsamledes i Aarets Løb i Kirketavlen. Det fremgaar imidlertid af Omtalen af den i Ribe Oldemoder, at Kollekten har afløst den tidligere aarlige Afgift Woxscoth. I Regnskabet anføres paa Indtægtstiden »denarii, per totum annum congregati per tabulam et pro woxscoth debiti solent deputari pro cera» (p. 101); »pro woxscoth debiti» betyder simpelthen »der skyldes som Voksskat» eller, hvad der er det samme, »der skyldes i Stedet for Voksskat»; Meningen kan kun være, at en tidligere aarlig Afgift under Navn af Voksskat er bleven reduceret til en Pengeindsamling, der skulde anvendes til Vokslys. Afgiften blev tidligere ydet in natura; paa Regnskabets Tid (1317) plejede Penningen at nedlægges i Stedet for Voks (solent deputari pro cera . . . sc. denarii). En saadan Reduktion af Voksskatten er dog ikke foretaget alle Steder i Landet. Vi ser nemlig Biskop Esger af Aarhus 1312 træffe Foranstaltning til dens aarlige Udredelse. Den var bleven forsømt i hans Stift til stor Skade for Gudstjenestens Højtidelighed rundt om i Sognekirkerne. I den Anledning bestemte da Biskoppen, at »Vokskornet»¹⁾ skulde udredes med 3 Skp. Byg aarlig af enhver, der gav Kornafgifter, med 2 Skp. af den, der ikke gav saadanne, og med 1 Skp. af Indsiddere — til Sognepræsten eller hans Vikar. For Kornet skulde der anskaffes Vokslys til Kyndelmisse, hvilket gør det sandsynligt, at Afgiften oprindelig er bleven ydet omkring eller forud for denne »Lysenes Messe» (2. Febr.). Det bemærkes udtrykkelig om Vokskornet, at det fra gammel Tid er nedlagt i Sognekirkerne til at købe og holde Vokslys for¹⁾.

¹⁾ Det hedder herom i Biskoppens Skrivelse: »Comperto denique, quantum in Diocesi nostra propter defectum cereorum cultus divinus alicubi subtrahitur, et singulares mores de et super annona pro emendis et tenendis cereis in ecclesiis parochialibus antiquitus deputata in singulis parochiis observantur . . . Nos itaque . . . statuimus in his scriptis, videlicet quod quilibet dans pensiones annonales, dabit tres modios ordii. Qui vero non dat pensiones annonales, duos modios ordii. Sed Innestfolk dabit unum modium ordii ad Woxkoorn parochiali Presbytero seu suo vicario

Dette Vokskorn tildømte Biskop Esger senere Præsterne og deres Vikarer til bestandigt Eje¹⁾, hvorefter vi ser, at Afgiften virkelig er bleven ydet. I Aarhusbogens Opgivelse af Kannikernes Indtægter af Præsteembeder, som besørgetes af Vikarer, er Vokskornet udtrykkelig forbeholdt disse²⁾.

Biskop Ulrik Stygges »decreta Arhusiensia« (1443) indeholder en Bestemmelse om Vokskorn, der er en Genoptagelse af Biskop Esgers Bestemmelse (1312). Ogsaa her tildømmes Vokskornet Præsterne alene (solis plebanis), dog med Forpligtelse til at forsyne Kirkerne med de sædvanlige Lys (candelis consvetis)³⁾.

Andre Afgifter, beregnet til Lys, forekommer, uden dog at have noget med Lysskatten at gøre. I Aarhus Stift betaltes f. Eks. ved Kvinders Indledning i Kirken til et Lys af en Mark Voks's Størrelse 12 Penning i sædvanlig ringe Mønt⁴⁾. Ogsaa i testamentariske Gaver til Kirker og Klostre findes Bestemmelser om, hvad der skal anvendes til Lys⁵⁾.

I senere Tider har Gaverne til Vokslys vist ofte langt oversteg den pligtmæssige Afgift. Voksskatten lader sig ikke eftervise i andre Egne af Landet end de 2 nævnte Stifter; alligevel maa den sikkert være bleven ydet i Landets øvrige Stifter⁶⁾; Vokslysene spillede jo som bekendt en Rolle paa de store Fest- og Helgendage. Afgiftens op-

annuatim et integre assignandos, qua predicta annona exemplo Moysi VI candelas cereas . . . in festo purificationis beate Marie semper virginis consecrandas. . . . Script. Rer. Danic. VI, 436.

¹⁾ Scr. Rer. Dan. VI, 466.

²⁾ Scr. Rer. Dan. VI, 408.

³⁾ Thorkelin: Samling af Danske Kirkelove, 56.

⁴⁾ Scr. Rer. Dan. VI, 422.

⁵⁾ Jfr. Fru Ingeborg, Esbern Snares Datters Gavebrev til Sorø Kloster: Scr. Rer. Dan. IV, 482; jfr. om Jorder, tillagte Jomfru Marie Alter i Skamby Kirke, til Lys paa samme: Vedel Simonsen: Odense I, 2, 53; jfr. Ny kirkeh. Saml. IV, 435 fl., om »Vor Frue Lysning«.

⁶⁾ Ulrik Stygges decreta siges at være »approbata a coeteris per id tempus viventibus Episcopis«. Thorkelin: Saml. af D. Kl., 51.

rindelige Størrelse kan ikke udledes af ovenstaaende; muligt er det dog, at Biskop Esgers Opgivelse er af samme Størrelse som den oprindelige Voksskat. I Slesvigs Stadsret bestemmes, at hver Bymand skal give Biskoppen 2 gode Penninge til Kyndelmisse; hvis det er Voksskatten, der skjuler sig under denne lille Afgift til Kyndelmisse — hvad der kunde være muligt — saa vilde vi sikkert her have dens oprindelige Størrelse: 2 Penning, hvilket svarer nogenlunde til Biskop Esgers Opgivelse¹⁾.

De angelsaksiske Love nævner ogsaa en Lysskat, leóht-gesceot, der betales 3 Gange aarlig, hver Gang med $\frac{1}{2}$ Penning Voks af hver Hid, Paaskeaften, Allehelgensmesse og Kyndelmesse²⁾. I Æthelreds Love nævnes kun Kyndelmesse som Betalingstermin, og her henstilles det til enhver at yde Afgiften oftere, hvis han har Lyst³⁾. Ogsaa en gammel latinsk Oversættelse til Cnut nævner »festum S. Mariæ Candelarum« som Forfaldsdag⁴⁾.

Baade i Karakter, Størrelse og Termin er der, som man let ser, fuld Overensstemmelse mellem den danske og den angelsaksiske Lysskat. Og selv om vi ikke kan følge den danske Afgift længere tilbage end til det 13. Aarh. af Mangel paa tilstrækkeligt Kildemateriale, saa omtales den paa hin Tid som en gammel Afgift, der i Ribe Stift endog er skrumpet ind til en Kollekt. Den danske Afgifts Alder tør saaledes med fuld Ret regnes fra Kirkens Organisations ældste Tider, enten under Knud d. Store eller Sven Æstridsen, og hvad enten dens Indførelse skyldes Knud eller Sven, er dens Forbillede i hvert Fald angelsaksisk.

D. Jordefærdspenning.

Naar Adam af Bremen nævnede »Ligbegængelse« blandt de kirkelige Handlinger, der var »til Fals« hos Danskerne,

¹⁾ Thorsen: Stadsretter, 33 fl.

²⁾ Schmid: Gesetze, 263; Cnut I, 12 o. a St.

³⁾ Schmid: Gesetze, 244.

⁴⁾ Schmid: Gesetze, 263: vetus versio til Cnut I, 12.

saa kan der naturligvis hermed ikke være tænkt paa Sjælegaverne, der altid var en frivillig Gave; Udtrykket kan kun betegne, at der forlangtes Betaling for Jordpaakastelsen.

En Jordefærdsskat eller Ligskat er altsaa her i Danmark utvivlsomt ligesaa gammel som et ordnet Kirkevæsen. Navnet paa denne Afgift træffer vi tidligst i St. Knuds Gildes Skraa for Odense (fra ca. 1100); heri bestemtes det, at naar en Broder døde, skulde enhver bære sin Penning, som kaldtes »Ligskat«, til det Hus, hvor Liget var¹⁾. At identificere denne Ligskat med Afgiften til Præsten gaar sikkert ikke an; den maa snarest betragtes som én Gildebroders Begravelseshjælp ved en andens Jordefærd. Men den Formodning ligger ret nær, at Navnet er laant fra den gejstlige Afgift. For dennes Eksistens vidner, foruden Adam, en anden gammel Kilde. Blandt Ebelholt Klosters Friheder nævnes nemlig, at enhver frit kunde bestemme, at han vilde begraves paa Klostrets Kirkegaard »salva tamen justitia illarum ecclesiarum, a quibus mortuorum corpora assumuntur«²⁾. Den Kirkernes Ret, som her beskyttes, kan kun dreje sig om Retten til Betaling for Jordspaaakastelsen; altsaa Ligskatten skulde altid betales til afdødes Sognekirke, selv om han ikke jordedes ved den.

Denne Skats Spor er faa. 1335 klager lollandske Præster over den Skade, de led ved den slette Mønt, som blev betalt dem bl. a. ved Begravelser³⁾. Først ved Reformationstiden omtales den ret hyppigt i de kongelige Recesser og Breve, f. Eks. i odenseske Reces af 1527, hvor den tillige med andre Afgifter søgtes afløst med Tiende⁴⁾. Nogle Aar senere opgives den til en fast Taxt af 5 Skil. til Præsten, 5 til Kirken og 3 til Degnen — for hvert Lig⁵⁾. Superintendent Niels Jespersen i Odense søgte 1566 for-

¹⁾ Kofod Ancher: de gl. danske Gilder, 124.

²⁾ Script. Rer. Dan. VI, 136.

³⁾ Kirkeh. Saml. 3. R. VI. 413.

⁴⁾ Ny kirkeh. Saml. II, 695.

⁵⁾ Ny kirkeh. Saml. II, 715: Kr. III's Brev til Skaane,

gæves at faa Afgiften afskaffet¹⁾. Den omtales i Lunds Stifts Landebog 1569 som »funeralia, Lig-Pending eller Jordefærdspenning«, og synes ikke her at have været af nogen bestemt Størrelse²⁾. Under Frederik II blev det paalagt Bønderne i Nyborg Len og paa Langeland (1578) at betale Jordefærdspenge til Kirken og dens Tjenere med den Begrundelse, at det havde »af Arilds Tid altid været sædvanlig«³⁾.

Et enkelt Træk fra det 16de Aarhundredes Begyndelse kunde tyde paa, at Ligskatten skulde betales, inden Liget blev jordet (jfr. de københavnske Skomageres Gildeskraa, hvori denne Bestemmelse forekommer⁴⁾). Om denne Bestemmelse støttede sig paa gammel Praxis, lader sig ikke afgøre, men dog formode⁵⁾.

I de kanoniske Love optræder Ligskatten som en pligtmæssig Afgift først efter Lateranconciliet 1215⁶⁾. Fra Fastlandskirken kan Danmark altsaa ikke have hentet Forbilledet til den, da den jo allerede var i Brug paa Sven Æstridsens Tid. Derimod indeholder Borgarthingsloven udførlige Bestemmelser om »legrkjøb« og byder, at dette skal være ydet Præsten, inden Liget føres til Kirke, eller at der skal være skaffet Pant eller Kautionist, som er jævngod med Pantet, for »legrkøbets« rigtige Ydelse⁷⁾. Det er ikke usandsynligt, at denne Lov i Princippet afspejler danske Forhold vedrørende dette Punkt. Men de historiske Kendsgerninger peger tydeligere mod England som det Land, Forbilledet til Ligskatten hos os er hentet fra. Denne Afgift havde dér Navnet sawl-sceat (pecunia sepulturæ = Gravpenge); den skulde udredes ved aaben Grav; jordedes et Lig udenfor

¹⁾ Kirkeh. Saml. 3. R, V, 627.

²⁾ Falkmann: Kronans Indkomster I, 142.

³⁾ Rørdam: Danske Kirkelove II, 284

⁴⁾ Købh. Diplom. II, 185; Danske Mag. III, 234.

⁵⁾ Stadfeld: Beskriv. over Randers, 86. Fynske Aktst. I, 39. Ny danske Mag. VI, 54.

⁶⁾ Wetzer u. Welte: Kirchenlexicon, se »Stolgebühren«.

⁷⁾ Borgarthingslag I, 12.

afdødes Sogn, gik Skatten alligevel til den Kirke, hvortil afdøde hørte¹⁾. Dens Størrelse findes intetsteds angivet. En Udtalelse i Cod. Colber. lader formode, at den har rettet sig efter afdødes Formuesomstændigheder²⁾.

Den angelsaksiske sawl-sceat viser unægteligt et nært Slægtskab med den danske. Den foran omtalte »justitia ecclesia« genfinder vi i den angelsaksiske Bestemmelse om, at Skatten altid gaar til afdødes Sognekirke, og de ret vage Konturer af den danske Afgift ses i udpræget Klarhed paa den angelsaksiske. Saavel i Alder som af Karakter synes hin at være et Barn af denne, og A. D. Jørgensen har utvivlsomt taget fejl i sin Hypotese, at den nordiske Hovedtiende skulde have udviklet sig af den angelsaksiske sawl-sceat³⁾.

Denne lille Undersøgelse fremkommer som et Bidrag til Belysning af Virkningerne af Forbindelsen fra Knud d. Stores Tid mellem den angelsaksiske og den danske Kirke. Den vil sikkert kunne suppleres med mange andre, bl. a. fra vor ældste Kirkebygnings Historie, og vil derved kunne vise, at Ansgar og hans Disciple ikke var ene om Æren for at grundlægge og forme Kirken i Danmark. Om denne Undersøgelse blev taget op i større Omfang, vilde vi derved bedre end hidtil blive i Stand at yde vore angelsaksiske Stammefrænder den Ære, der tilkommer dem for deres Andel i den danske Kirkes Grundlæggelse.

¹⁾ Schmid: Gesetze, 263, Cnut I, 13; jfr. Æthelred: V 12, VIII 13.

²⁾ Det hedder herom: »et etiam de substantia sua honoret ecclesiam suam secundum quod ipse est, et sic cum licentia proprii presbyteri transferatur, quo voluerit«. Schmid: Gesetze, 263, Note.

³⁾ Jørgensen: D. n. Kirkes Grundlæg., Tillæg, 67.